

УДК 821.111

Ольга Моргунова

ORCID: 0000-0002-9145-4432

СПЕЦИФІКА РЕАЛІЗАЦІЇ ОБРАЗУ ДЕТЕКТИВНОГО НАПАРНИКА У ЗБІРЦІ ОПОВІДАнь АГАТИ КРІСТІ «ТАЄМНИЧИЙ МІСТЕР КІН»

У статті розглядається специфіка реалізації образів детективного напарника в контексті класичного англійського детективу на матеріалі збірки оповідань Агати Крісті «Таємничий містер Кін». Зроблено спробу з'ясувати, як шаблони літературного детективу корелюють із головними персонажами збірки оповідань. Доведено, що автор влаштовує своєрідну гру із жанровими шаблонами, тому будь-яка спроба розглянути головних героїв збірки в рамках однієї чітко визначеної ролі суперечить самому задуму письменниці. Подібну гру з типами персонажів літературного детективу можна знайти й у інших творах Агати Крісті, хоча при цьому подібна зміна ролей може бути частиною прийому таємничення.

Ключові слова: детектив, класичний детектив, жанровий шаблон, детективний напарник, Агата Крісті, містер Кін

DOI 10.34079/2226-3055-2024-17-30-38-43

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Твори Агати Крісті дають багатий матеріал для дослідження жанрової специфіки детективного жанру і тенденцій його розвитку. Саме тому її тексти вже багато років є об'єктом літературознавчих досліджень, попри зверхнє ставлення науковців до самого жанру. Варто уточнити, що внесок леді Агати у розвиток жанрової форми не обмежується цікавими сюжетними знахідками, що ламали жанрові стереотипи (наприклад, знаменитий прийом в «Убивстві Роджена Ейкройда» (The Murder of Roger Ackroyd), де вбивцею виявився сам оповідач), розкриття незвичних на той час психологічних проблем (наприклад, зображення дитини-соціопатки з роману «Зігнутий будинок» (Crooked House), яка вчиняє злочин просто з цікавості), яскравіше їх оприявнюючи. Авторка вдавалася й до прямого теоретизування з приводу стилістичних особливостей детективних романів різних письменників. Згадаймо лише як Томмі й Тапшенс Бересфорди в кожному з оповідань циклу «Партнери по злочину» (Partners in Crime) розв'язують чергову загадку, навмисно пародіюючи когось із головних героїв детективних творів В. Вільямса, В. Едгара, І. Острендер, К.Х. Стегга, Р.О. Фрімана, Г.К. Честертона та ін. Показовим є й довгий монолог Еркюля Пуаро в романі «Годинники» (The Clocks), в якому він зіставляє способи організації детективної колізії у творах Е.К. Грін, М. Леблана, Г. Леру і навіть декількох вигаданих письменників, наприклад, Сіріла Кудейна і Гаррі Грегсона. В інших романах А. Крісті також маємо монологи Пуаро, в яких детектив порівнює свій метод слідства з методом Шерлока Холмса, звісно ж, визнаючи метод останнього неефективним.

Однією з таких теоретизованих авторкою проблем є типологія детективних напарників і її вплив на розвиток детективного сюжету. Особливо виразно висловлено позицію авторки з цього питання в оповіданні «Таємниця іспанської скрині» (The Mystery of the Spanish Chest) (1960), де Пуаро у внутрішньому монолозі розмірковує, як на його розслідування впливає відсутність капітана Гастінгза (за сюжетом, на момент дії оповідання герой вже помер) і вимушена співпраця з міс Лемон. Холодна розсудливість останньої докорінно відрізняється від емоційності капітана Гастінгза, що, на думку

Пуаро, змушує детектива відчувати дискомфорт під час застосування звичних методів: «"Як би зараз був захоплений мій дорогий Гастінгз! Дав би волю своїй фантазії! Сказав би щось недоречно – нічого схожого на справжню звичку! Дорогий Гастінгз, як же мені його не вистачає. А замість нього..." – Пуаро зітхнув і покосився на міс Лемон...» (Christie, 2009). Такі роздуми героя особливо знакові, якщо врахувати, що «Таємниця іспанської скрині» фабульно абсолютно повторює «Таємницю багдадської скрині» (The Mystery of the Bagdad Chest) (1932), де розкрити злочин Пуаро допомагав саме Гастінгз, що свідчить про важливість образу напарника в детективних творах Агати Крісті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшість робіт, присвячених детективу як літературному жанру цю тему фактично ігнорують. Так, в одному з найґрунтовніших досліджень жанру – монографії Тібора Кестхейї «Анатомія детективу: Слідство у справі про детектив» – є цілий розділ, присвячений характерології в детективах, але образи напарників згадуються один раз і то побіжно. Подібне ігнорування або принаймні спрощення образів детективних напарників бачимо й у численних дослідженнях жанру. Малий інтерес до образів напарників маємо і в роботах, присвячених творчості самої Крісті. Наприклад, у найбільш повному дослідженні жанрових прийомів англійської письменниці «Талант обманювати: визнання Агати Крісті» Роберт Барнард звертає увагу навіть на соціальні групи, яким надає перевагу письменниця, вибираючи своїх героїв, у тому числі й детективів. Напарники ж у цьому контексті не виділяються як окремий тип персонажів.

Актуальність дослідження. Актуальність нашого дослідження зумовлюється незначним рівнем дослідженості персонажів А. Крісті з точки зору типології детективних напарників. У кращому разі напарник характеризується лише як «відкритий рот» і джерело неправильних версій. Хоча навіть побіжний огляд відомих напарників літературних детективів робить очевидним їх несхожість, достатньо зіставити того ж Джона Ватсона, чия роль просто зводиться до хронографії дій геніального Холмса, то Арчі Гудвін, виконуючи доручення Ніро Вульфа, часто діє з власної ініціативи, відчуваючи, яку додаткову інформацію хотів би отримати його бос. Тобто його роль також передбачає інтелектуальну діяльність, спрямовану на розкриття злочину, хоча й не включає формування його повної картини.

Мета статті – виявлення специфіки реалізації образу детектива та його напарника у контексті класичного англійського детективу на матеріалі збірки оповідань А. Крісті «Таємничий містер Кін» (The Mysterious Mr. Quin). Ця збірка стала об'єктом нашого дослідження, оскільки всі детективні історії фактично побудовані на взаємодії двох персонажів, – містера Харлі Кіна та містера Саттертвейта – задля розкриття чергового злочину.

Завдання дослідження – дослідити, наскільки Агата Крісті дотримується шаблонів головних персонажів класичного детективу. Якщо класична детективна схема передбачає лише один тип взаємодії головних героїв, то в усіх оповіданнях збірки ми побачимо класичну схему персонажів на чолі з інтелектуалом детективом, якого супроводжує активний свідок – напарник. Якщо ж подібна схема буде порушена, то слід з'ясувати, з якою метою Крісті вибудувала інший тип взаємовідносин між героями.

Виклад основного матеріалу. У першому оповіданні «Поява містера Кіна» (The Coming of Mr Quin) містер Кін одразу опиняється в епіцентрі детективної історії, що провокує читача на сприйняття його як варіант детектива-слідчого. Для цього автор дає багато підстав: саме містер Кін стає ініціатором розслідування загадкової смерті Дерека Кепела, він же здійснює перші опитування присутніх у Ройстоні (у тому числі й містера Саттертвейта), висловлює сумніви в офіційних висновках, акцентує увагу інших на невідповідностях в офіційних висновках попереднього слідства. Тож у першому оповіданні збірки містер Кін – стрижневий персонаж, який врешті-решт і розв'язує загадку, виявивши справжнього вбивцю.

Відповідно містер Саттертвейт, який активно починає допомагати містеру Кіну, автоматично переходить в розряд його напарника (так званого «відкритого рота», тобто персонажа, якому роз'яснюються докази злочину). Знаково, що саме Саттертвейт помічає безсумнівне лідерство неочікуваного гостя: «А Харлі Кін поводить себе ніби режисер. Він, ніби вмілий лялькар, смикав за мотузочки, а ляльки покірно виконували його вимоги» (Christie, 2013). Таку ілюзію підтримувала і сама письменниця, коли в автобіографії написала, що коротун «містер Саттертвейт, можна сказати, агент містера Кіна...» (Christie, 2011, p. 432).

Але вже на початку «Появи містера Кіна», та й далі у збірці, Крісті натякає на жанрову гру з читачами, додаючи в образ містера Кіна все більше і більше химерності й відвертої театральності: його поява завжди драматична, бо несподівана (приїздить до Ролстона посеред бурі, опиняється в маленькому готельчику в горах біля місця, де проїжджав Саттертвейт, і там невдовзі починається страшна гроза тощо), і завжди супроводжується оптичною ілюзією. Наприклад, під час першої появи героя через «вибагливу гру світла, що спало крізь вітраж над дверима, містеру Саттертвейту в першу секунду здалося, що на прибульці костюм усіх кольорів веселки» (Christie, 2013). В оповіданні «Тінь на склі» (The Shadow on the Glass) світло з абажуру розфарбовує дивним чином пальто Кіна, а його обличчя робить схожим на маску і т. ін. Від оповідання до оповідання натяк письменниці стає все більш прозорим: герой з'являється в місцях, назва яких асоціюється або прямо вказує на Арлекіна (ресторан «Арлекін», готель «Дзвіночки і мішура» (дзвіночки й мішура – неодмінний атрибут вбрання і блазня, й Арлекіна), сервіз «Арлекін», провулок Арлекіна тощо), у «Провулку Арлекіна» (Harlequin's Lane) герой називає своє ім'я повністю – містер Харлі Кін (Harley Quin). Тож у персонажі Крісті легко прочитується персонаж комедії дель-арте в англійському варіанті – Арлекін, що значною мірою відрізняється від свого італійського тезки, бо, як зауважувала Тельма Ніклаус: «Грубі бажання італійського Арлекіно та мистецтво спокуси, яким володів Арлекін французький, в образі англійського Арлекіна редукувалися до ідилічного залицання, позбавленого чуттєвого завершення» (Thelma, 1956, p. 159). До того ж, шаблон поведінки персонажа авторка ламає у фіналі першого ж оповідання збірки: Кін поводить себе не як традиційний літературний детектив, який мав би зібрати всі виявлені факти й укласти їх в одну картину злочину та пояснити решті, як все відбувається (як це робить, наприклад, Еркюль Пуаро). Повну картину відновлює і викладає містер Саттертвейт. Тож і його роль просто напарника-спостерігача також розширюється і стає більш схожою на роль детектива.

У наступних оповіданнях збірки активність Кіна все зменшується й він все частіше зауважує, що саме спостережливість і знання Саттертвейта допомагають останньому викрити злочинця. Як слушно зауважив у своєму літературному огляді блогер yggdrasille: «Він (*містер Кін*) ніколи не розгадує таємницю безпосередньо, а скоріше діє як катализатор, чий питання і навіть проста присутність змушують пана Саттертвейта поглянути на речі у новому світлі» (yggdrasille, 2023).

Варто також зазначити, що в тексті збірки маємо чимало ознак непересічних розумових здібностей Саттертвейта – традиційно однієї з обов'язкових ознак літературного детектива. Сама авторка в кожному з оповідань зауважує обізнаність Саттертвейта з різних питань. Так, він «старанно вивчав драму на ймення Життя», обізнаний у моді й жіночому макіяжі «більше, ніж належало знати чоловікові» (Christie, 2013) («Душа круп'є» (The Soul of the Croupier)), знавець мистецтв, любить «оточувати себе людьми з вищого світу, до якого належав, або аристократами від світу мистецтва, де почував себе як риба у воді» (Christie, 2013) («Обличчя Єлени» (The Face of Helen)) та ін.

Хоча, на нашу думку, тут правильніше говорити про розвиток героя, швидку трансформацію містера Саттертвейта від напарника-спостерігача до детектива.

В одному зі своїх внутрішніх монологів герої так описує свою еволюцію: «Упевненості у своїх можливостях – ось чого завжди не вистачало містеру Саттертвейту. Усе життя він залишався лише слухачем і спостерігачем за тим, що відбувається з іншими, і тільки в компанії містера Кіна починав грати зовсім іншу роль. Тепер його знайомий перетворювався на слухача, а він – на оповідача» («У готелі „Дзвіночки й мішура“» (At the "Bells and Motley")) (Christie, 2013).

Результат цієї трансформації особливо помітний у більш пізній збірці оповідань «Чорна кава», де Агата Крісті знову повертається до пари Кін–Саттертвейт в оповіданні «Чайний сервіз „Арлекін“» (The Harlequin Tea Set). Тут Харлі Кін з'являється лише як передвісник незвичайних подій – спочатку в ресторані як відвідувач, а потім ввижається Саттертвейту у вигляді опудала. Коли ж події набувають драматичності, Саттертвейт без будь-якого зовнішнього заохочення помічає невідповідності у поведінці героїв, інтуїтивно відчуває, що за сімейним столом має розігратися трагедія. Усе це дає можливість Саттертвейту самостійно розкрити підступний план Беріл Джилліат і врятувати життя сину своєї хрещениці.

Зауважимо також, що образ містера Саттертвейта у подальшій творчості Агати Крісті залишається об'єктом жанрової гри з боку авторки. У різних творах Крісті спочатку наділяє Саттертвейта ознаками детективного напарника, щоб у розв'язці змусити персонаж виконувати всі традиційні дії детектива, або навпаки – усі спроби героя поводити себе як детектив неодмінно зазнають поразки. Друга ситуація описана в романі 1935 року «Трагедія у трьох актах» (Three Act Tragedy), де містер Саттертвейт, знову опинившись в епіцентрі злочину, упевнено перебирає на себе роль детектива (містер Кін як персонаж в романі відсутній). Але усі його зусилля виявляються марними, бо він стає жертвою маніпулювання головного злочинця – актора Чарльза Картрайта.

Можна припустити, що в такий спосіб Агата Крісті створює пародійну версію детектива. Про це свідчать і очевидні паралелі у змалюванні Еркюля Пуаро і містера Саттертвейта: вони обидва невисокого зросту, немолоді, серед портретних деталей найчастіше згадуються очі, що світяться. Щоправда, в описі Пуаро завжди акцентується на зеленому кольорі його очей, які нагадують котятчі. Об'єднує персонажів і той факт, що вони мають значний життєвий досвід, полюбують комфорт і тепло. Крім того, у репліках багатьох персонажів про Саттертвейта, а також у його монологах часто згадується, що він добре знається на людській природі. Й Еркюль Пуаро регулярно зауважує, що його метод базується виключно на глибокому знанні людської психології. Зближує двох персонажів і вміння опинятися в незвичайних ситуаціях. Саттертвейт завжди опиняється там, де «події ось-ось набудуть драматизму» (Christie, 2013) через те, що його «неймовірно цікавили комедії та трагедії з життя його ближніх» (Christie, 2013). А Еркюль Пуаро Чарльз Картрайт називає чимось «на кшталт буревісника: варто йому з'явитися – одразу ж трапляється злочин» (Christie, 2007, p. 26).

Та попри очевидну схожість героїв, у романі «Трагедія у трьох актах» Саттертвейт зазнає поразки як детектив, але старанно допомагає Пуаро, обмежуючись таким чином роллю напарника.

Важливо розуміти, що подібна жанрова гра з ролями персонажів – доволі часто вживаний прийом у творах Агати Крісті. Жанровим канонам слідчого детектива повністю відповідає, по суті, лише Еркюль Пуаро. Чого не скажеш, наприклад, про міс Марпл. Якщо проаналізувати дії героїні в романі «Карибська таємниця» (A Caribbean Mystery), то її роль як детектива не викликає сумнівів: саме вона є ініціатором слідства, вона ж знаходить усі ключові докази й у фіналі роз'яснює деталі скоєння злочину. А от у «Вбивстві в домі вікарія» (The Murder at the Vicarage) – першому романі, де з'являється міс Марпл, – цей персонаж довго залишається на другому плані, даючи можливість полковнику Мелчетту й інспектору Слаку провести основну частину слідства й зібрати необхідні докази. Тож першу половину роману міс Марпл фактично виступає як свідок,

поступово перебираючи на себе роль слухача, і лише пізніше вона видає інформацію, а згодом і власні висновки, які допомагають виявити вбивцю. Це дає підстави стверджувати, що зміна сюжетної ролі персонажа міс Марпл є одним із засобів реалізації прийому втаємничення у романі. У збірці «Таємничий містер Кін» подібна гра використовується поза цим прийомом.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, у збірці оповідань Агати Крісті «Таємничий містер Кін» ми можемо спостерігати своєрідну гру з традиційними літературними типами детективних романів. Задані від початку ролі детектива і його помічника виявляються оманливими й легко замінюють одна одну. Будь-яка спроба розглядати головних героїв циклу оповідань у межах однієї чітко визначеної ролі стикається із фактичною невідповідністю тексту. Від оповідання до оповідання містер Кін все більше втрачає ознаки детектива, а потім і ознаки реальної постаті. Натомість містер Саттертвейт стає все менше схожим на помічника, самотужки розв'язуючи загадки і перебираючи на себе роль детектива. Хоча за межами циклу про містера Кіна образ Саттертвейта, що має значну подібність із образом Еркюля Пуаро, зазнає поразки як детектив і реалізується як детективний напарник. Подібну гру з типами персонажів літературного детективу можна зустріти й у інших творах Агати Крісті, хоча при цьому подібна зміна ролей може бути частиною прийому втаємничення.

References

- Christie, A., 2011. Agatha Christie. *Autobiography*. William Morrow Paperbacks; Reprint edition.
- Christie, A., 2009. Agatha Christie. *The Mystery of the Spanish Chest*. [online] Available at: <https://esl-bits.eu/ESL.English.Listening.Short.Stories/SpanishChest/01/design.html> (Дата звернення: 14.02.2024).
- Christie, A., 2013. *Agatha Christie. The Mysterious Mr. Quin*. [online] Available at: <https://bookreadfree.com/book/266415> (Дата звернення: 10.04.2024).
- Christie, A., 2007. Agatha Christie. *Three Act Tragedy*. [online] Available at: http://detective.gumer.info/anto/christie_49_2.pdf (Дата звернення: 19.02.2024).
- Thelma, N., 1956. *Harlequin; or The Rise and Fall of a Bergamask Rogue*. New York : Braziller.
- yggdrasil, 2023. *The Mysterious Mr Quin by Agatha Christie – Book Review* [online] Available at: <https://yggdrasil.com/2023/07/06/the-mysterious-mr-quin-by-agatha-christie-book-review/> (Дата звернення: 13.04.2024).

Стаття надійшла до редакції 29.04.2024

Olga Morgunova

SPECIFIC IMPLEMENTATION OF THE IMAGE OF THE DETECTIVE'S PARTNER IN THE COLLECTION OF STORIES BY AGATHA CHRISTIE «THE MYSTERIOUS MR. QUIN»

The Agatha Christie's works provide rich material for researching the specifics of the detective genre and its development trends. That is why her texts have been the object of literary studies for many years, despite the superior attitude of scientists to the genre itself. It is worth clarifying that Lady Agatha's contribution to the development of genre form is not limited to interesting story discoveries that broke genre stereotypes. The author resorts to direct theorizing about the stylistic features of detective novels by various writers.

One of such problems theorized by the author is the typology of detective partners and its influence on the development of the detective plot. The author's position on this issue is especially clearly expressed in the story "The Mystery of the Spanish Chest" (1960), where

Poirot in an internal monologue reflects on how the absence of Captain Hastings affects his investigation. Most works devoted to the detective story as a literary genre ignore this topic.

The purpose of the article is to reveal the specificity of the realization of the detective and his partner images in the context of the classic English detective story based on A. Christie's collection of short stories "The Mysterious Mr. Quin". If the classic detective scheme involves only one type of interaction between the main characters, then in all the stories of the collection we see the classic scheme of characters led by an intellectual detective who is accompanied by a partner – an active witness. If such a scheme is distorted, then it should be found out for what purpose Christy built a different type of relationship between the characters.

From the first story, and further in the collection, Christy hints at a genre game with readers, adding more and more whimsy and frank theatricality to the image of Mr. Quin. On the other hand, we observe a rapid transformation of the image of Mr. Satterthwaite from a partner-watcher to a detective.

The article proves that in Agatha Christie's collection "The Mysterious Mr. Quin " we can observe a peculiar game with traditional literary types of detective novels. The roles of the detective and his assistant, set from the beginning, turn out to be deceptive and easily replace each other. Any attempt to consider the main characters of the cycle of stories within one clearly defined role is faced with the actual inconsistency of the text. From story to story, Mr. Quin loses more and more the signs of a detective, and then the signs of a real person. Instead, Mr. Satterthwaite becomes less and less like an assistant, solving mysteries on his own and taking on the role of detective. Although outside of the Mr. Quin cycle, Satterthwaite's character, who bears a strong resemblance to that of Hercule Poirot, is defeated as a detective and realized as a detective partner. A similar play with the types of literary detective characters can be found in other works of Agatha Christie, although such a reversal of roles may be part of the mystery technique.

Keywords: *detective, classic detective, genre template, detective partner, Agatha Christie, Mr. Quin*